 УДК: 364.694-787.4:[616.98:578.834}-036.31(497.7)
DOI: https://doi.org/10.37509/socpol2117169j

Бојана Јовановска, Наташа Петковска
Хелсиншки комитет за човекови права, Скопје

ПАНДЕМИЈАТА КОВИД-19 НИЗ ПРИЗМА НА ПРАВАТА НА ЛИЦАТА СО ПОПРЕЧЕНОСТ И ОБВРСКИТЕ НА ДРЖАВАТА ВО ОБЛАСТА НА СОЦИЈАЛНАТА ЗАШТИТА И ПАЗАРОТ НА ТРУДОТ

Апстракт

Кризата која ја предизвика пандемијата на вирусот КОВИД-19 успеа да ги интензивира и за многу кратко време да ги исфрли на површина проблемите со кои секојдневно се соочуваат маргинализираните граѓани во едно општество, во кои се вбројуваат и лицата со попреченост, како и лицата што се грижат за нив. Имајќи ја предвид континуираната маргинализација на лицата со попреченост во Северна Македонија, со поддршка на Фондацијата за демократија на Вестминстер, авторките на овој труд спроведоа кратко истражување на тема Влијанието на кризата предизвикана од КОВИД-19 врз лицата со попреченост во Северна Македонија[1] кое беше објавено во мај, 2021 година. Истражувањето опфати период од една година, односно, од започнувањето на пандемијата со прогласувањето на вонредната состојба. Овој труд како своја основа го има спроведеното истражување, а целта е да се прикаже состојбата во која се најдоа лицата со попреченост и лицата кои се грижат за нив како резултат на мерките и политиките што беа донесени за време на пандемијата, но и на самата пандемија, со посебен фокус на состојбата во областа на социјалната заштита и пазарот на трудот. Предизвиците со кои се соочуваа лицата со попреченост, кои постоеја долго пред пандемијата, како сѐ поприсутните стереотипи и предрасуди, непристапната инфраструктура, дискриминаторските практики во образовниот систем и на пазарот на трудот, но и неотчетните институции беа значително нагласени како резултат на несоодветното справување со пандемијата предизвикана од КОВИД-19. Ова само ја потврди неповолната положба на лицата со попреченост, но и на лицата кои се грижат за нив, во однос на можностите за обезбедување квалитетен живот. Предизвиците со кои се соочуваа лицата со попреченост во однос на пристапот до социјалната заштита и нивната вклученост на пазарот на трудот беа особено отежнати, имајќи предвид дека рестриктивните мерки за превенција и заштита од КОВИД-19 не беа во согласност со потребите, односно, со можностите на лицата со попреченост.

[1] Целото истражување е достапно на: https://mhc.org.mk/publicationsanalyzes/vlijanieto-na-kovid-19-krizata-vrz-licata-so-poprechenost-vo-severna-makedonija/.

Клучни зборови: лица со попреченост, социјална заштита, пазар на труд, КОВИД-19.

ВОВЕД

Иако пандемијата предизвикана од КОВИД-19[2] ги засегна сите, мерките за справувањето и последиците предизвикани од нивната (не)соодветност, различно и нееднакво се одразија на различните категории граѓани. Па така, кризата со коронавирусот само ги интензивираше и ги исфрли на површина проблемите со кои секојдневно се соочуваат лицата со попреченост, нивните родители и лицата што се грижат за нив. Дел од предизвиците за лицата со попреченост, кои постоеја долго пред пандемијата, се однесуваат на сѐ поприсутните стереотипи и предрасуди во нашето општество, непристапната инфраструктура, дискриминаторските практики во образовниот систем и на пазарот на трудот, но и неотчетните институции. Еден показател за пречките во секојдневното функционирање на лицата со попреченост пред пандемијата, се и податоците дека тие се меѓу групите граѓани чии права најчесто се прекршуваат и се соочуваат со дискриминација. Споменатите предизвици за лицата со попреченост беа значително нагласени од несоодветното справување со пандемијата предизвикана од КОВИД-19.

Оттука, имајќи ја предвид континуираната маргинализација на лицата со попреченост во земјава, со поддршка на Фондацијата за демократија на Вестминстер, на почетокот на 2021 година авторките спроведоа кратко истражување за влијанието на кризата од пандемијата врз лицата со попреченост, но и врз лицата кои се грижат за лица со попреченост,[3] од почетокот на пандемијата односно од прогласувањето на вонредната состојба. Во насока на ублажување на негативните импликации кои ги предизвика пандемијата на вирусот КОВИД-19 врз секојдневното функционирање на лицата со попреченост, анализата целеше да придонесе кон креирање подобра слика за состојбата во која се најдоа и сѐ уште се наоѓаат лицата со попреченост, но и да даде конкретни насоки и препораки кои ќе помогнат во понатамошното креирање соодветни мерки и политики кои директно и индиректно ги засегаат лицата со попреченост.

Истражувањето се фокусираше на неколку области кои беа идентификувани како најзначајни фактори за добросостојбата на лицата со попреченост, и тоа: вклученост во процесите на креирање мерки, пристап до информации, здравство, социјална заштита, образование, работа и работни односи, трошоци, пристапност, транспорт и мобилност. Оттука, овој труд како своја основа го има спроведеното истражување, а целта е да се прикаже влијанието на пандемијата врз лицата со попреченост и лицата кои се грижат за нив, со посебен фокус на состојбата во областа на социјалната заштита и пазарот на трудот. Тука ќе бидат претставени дел од резултатите од спроведеното истражување, кои се

2 Болеста предизвикана од коронавирусот SARS-COV-2.

3 Лица кои се грижат за лица со попреченост опфаќаат родители, старатели, згрижувачи, лични асистенти на деца и лица со попреченост.

однесуваат на овие две области, до кои авторките дојдоа преку примена на неколку методи за прибирање примарни и секундарни податоци. Имено, за совладување на предметот на истражување беше анализирана постојната литература, меѓународните стандарди и националната правна рамка релевантна за заштита на лицата со попреченост, со посебен фокус на уредбите со законска сила кои беа донесени за време на вонредната состојба; анализирани се податоците добиени од спроведените прашалници со релевантни чинители, вклучувајќи ги институциите, организациите на и за лица со попреченост и меѓународни организации;[4] анализирани се анкетните прашалници спроведени со лица со попреченост и лица кои се грижат за лица со попреченост;[5] а беше одржана и верификациска средба на првичните заклучоци и препораки од спроведеното истражување.[6]

Еден од главните заклучоци на авторките е реафирмирањето на маргинализираната положба во која се наоѓаат лицата со попреченост и лицата што се грижат за нив, што особено беше изразено за време на пандемијата. Истражувањето само ја потврди неповолната положба на лицата со попреченост, меѓутоа и на лицата кои се грижат за нив, во однос на можностите за обезбедување квалитетен живот и секојдневно функционирање без бариери од различен карактер. Предизвиците со кои се соочуваа лицата со попреченост во однос на пристапот до социјалната заштита и нивната вклученост на пазарот на трудот беа особено отежнати, имајќи предвид дека рестриктивните мерки за превенција и заштита од КОВИД-19 не беа во согласност со потребите, односно, со можностите на лицата со попреченост.

Лицата со попреченост и пандемијата

И покрај тоа што се постигнати одредени поместувања во однос на унапредување на законската регулатива во Северна Македонија, во насока на усогласувањето со меѓународната регулатива, вклучително и европското законодавство, сè уште постои недоволна хармонизација на законите и подзаконските акти и политиките кои се однесуваат на лицата со попреченост со Конвенцијата за правата на лицата со попреченост на што укажуваат и препораките на Комитетот за правата на лицата со попреченост (Committee on the Rights of Persons with Disabilities, 2018). Овогодишниот извештај на Европската комисија за

4 Одговор на прашалникот наменет за државни институции достави само Министерството за образование и наука, додека прашалникот наменет за организации и други чинители го одговорија пет домашни здруженија на граѓани, една меѓународна организација и две организациски единици на Филозофскиот факултет при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје.

5 Беше употребен примерок без случаен избор односно пригоден примерок. Прашалникот беше достапен онлајн и телефонски и го пополнија вкупно 218 испитаници, од кои 59 лица со попреченост и 159 лица што се грижат за лицата со попреченост.

6 Верификациската средба беше одржана на 3 март, 2021 година во вид на тркалезна маса наменета за организации, но и за индивидуалци што работат во областа на лица со попреченост и лица што се грижат за нив. Тркалезната маса се одржа онлајн преку платформата ЗУМ и учествуваа вкупно 17 учесници.

прогресот на Северна Македонија уште еднаш потврди дека напредокот кој е направен во однос на правата на лицата со попреченост во земјава е незначителен (European Commission, 2021). Според извештајот, лицата со попреченост, кои беа една од најранливите и најпогодените групи на граѓани за време на пандемија на КОВИД-19, сè уште се соочуваат со значителна директна и индиректна дискриминација, која пред сè се должи на непристапната инфраструктура, недостатокот на информации и услуги, дискриминаторските ставови во општеството и социјалната ексклузија. Непостоењето на сеопфатни статистички податоци за лицата со попреченост дополнително го отежнува процесот на креирање соодветни политики и мерки кои ќе одговорат на специфичните потреби на оваа категорија на граѓани.

Предупредувањата за негативните ефекти врз добросостојбата на ранливите категории на граѓани, меѓу кои се вбројуваа и лицата со попреченост, а кои може да се јават како последица на вирусот КОВИД-19, беа упатени уште на самиот почеток на пандемијата. Така, Светската здравствена организација укажа на зголемениот ризик од заразување со вирусот кај лицата со попреченост, пред сè како резултат на постојните бариери за примена на основните мерки за одржување хигиена, тешкотиите за одржување растојание поради потребата од дополнителна поддршка или живеење во институција, потребата од допир како начин на примање информации од околината и претходни здравствени проблеми (WHO, 2020). Ситуацијата во која беа доведени лицата со попреченост како директен резултат на пандемијата е само показател на веќе постојните слабости на системот на јавни услуги и на нееднаквиот пристап до нив за одредени ранливи категории (UN, 2020).

Лицата со попреченост во земјава се генерално недоволно вклучени во процесите на креирање политики, што особено дојде до израз за време на пандемијата. Податоците од истражувањето кое го спроведоа авторките потврдија дека ниту лицата со попреченост, ниту пак граѓанските организации што работат во оваа област, не биле вклучени во донесувањето на мерките и политиките за заштита и справување со последиците од вирусот, па оттука тие не беа во согласност со нивните специфични потреби, како и со оние на лицата што се грижат за нив. На ова укажува и фактот што од вкупно 250 уредби со законска сила кои беа донесени за времетраењето на вонредната состојба, во само две уредби изречно се спомнуваат лицата со попреченост. Дополнително, единствено откако биле поднесени реакции и барања од страна на здруженијата биле направени измени на мерките, но по нивно претходно донесување од страна на Владата.

За најголем дел од лицата со попреченост и лицата кои се грижат за нив, мерките кои ги донесе Владата во насока на превенција и заштита од вирусот КОВИД-19 предизвикале тешкотии во извршување на секојдневните работи. Голем дел од овие тешкотии се однесувале на ограничената социјализација и ограниченото движење како резултат на рестрикциите за движење, вклучително

и воведувањето на полицискиот час. За дел од лицата со попреченост следењето на мерките за заштита од вирусот, како одржување физичка дистанца, носење маска, одбегнување групирање, претставувале сериозен проблем за нивно секојдневно функционирање, имајќи предвид дека некои од лицата, на пример, не можат да носат маска заради респираторни проблеми, мора да се движат со придружник и сл.

Лицата со попреченост и лицата кои се грижат за нив секојдневно се соочуваат со дискриминација и прекршување на нивните права. Според податоците од Извештајот за обезбедена правна помош на Хелсиншкиот комитет за човекови права за периодот август 2016 јануари - 2018 година, меѓу групите на граѓани чии права се прекршуваат и се најчесто соочени со дискриминација се и лицата со попреченост (Јадровски et al, 2018). Еден од најчестите проблеми со кои се соочуваат лицата со попреченост и лицата кои се грижат е непристапноста на инфраструктурата, почнувајќи од самите институции, па сè до улиците, тротоарите, паркинзите и јавните објекти. Непристапноста сè уште претставува сериозен проблем, дури и во случај кога лицето се движи со придружник (Јовановска, 2020). Така, и за време на пандемијата, лицата со попреченост и лицата што се грижат за нив изјавиле дека се соочиле со тешкотии во остварувањето на своите права за време на пандемијата, од кои само мал дел се обратиле за помош и тоа најчесто во центрите за социјална работа, а помал дел побарале помош од граѓанските здруженија. Само мал дел од лицата ја добиле бараната помош, односно ги оствариле бараните права.

Ограничениот или отежнат пристап до институциите со кој секојдневно се соочуваат лицата со попреченост беше значително изразен за време на пандемијата, пред сè како резултат на редуцираното функционирање на институциите и на ограниченоста на превозот во текот на овој период. Дел од лицата не биле во можност да користат јавен превоз поради неможноста да носат маска и целосно да ги почитуваат мерките за заштита од вирусот. Само мал број институции се целосно пристапни за лицата со попреченост, а тоа се однесува и на пристапноста на информациите во нив.

Од почетокот на пандемијата беа направени одредени приспособувања во однос на обезбедувањето одредени здравствени услуги, пред сè, поврзани со продолжување на важењето на документацијата потребна за остварување некое право од здравствена заштита. Меѓутоа, сè уште голем дел од испитаниците вклучени во ова истражување се соочиле со тешкотии при добивањето здравствени услуги и здравствена заштита, вклучувајќи ја и непристапноста на центрите за тестирање. Покрај незадоволството на лицата со попреченост и лицата што се грижат за нив во однос на професионалноста на здравствените работници, тие се соочиле и со гужви и чекање редици во здравствените установи и во аптеките, со што дополнително биле изложени на ризик од заразување со вирусот.

Пандемијата неминовно се одрази и на финансиската состојба на лицата со

Влада на РСМ	3 април 2020	Уредба со законска сила за примена на Законот за социјалната заштита за време на вонредна состојба	„Службен весник на РСМ" бр. 89 од 3.4.2020 година
Влада на РСМ	24 април 2020	Уредба со законска сила за изменување и дополнување на Уредбата со законска сила за примена на Законот за социјалната заштита за време на вонредна состојба	„Службен весник на РСМ" бр. 108 од 24.4.2020 година

попреченост, притоа значително зголемувајќи ги трошоците што се однесуваат на превенција на здравјето, наменети за хигиенски средства и за лекови. Со дополнителни проблеми се соочија лицата со попреченост кои имале потреба од набавка на лекови кои не се наоѓаат на позитивната листа на лекови на Фондот за здравствено осигурување, како и лицата кои потребната терапија претходно ја набавувале од странство и со затворањето на границите и рестрикциите за движење останаа без истата.

Влијанието на пандемијата не го поштеди ниту процесот на деинституционализација на институциите за лица со попреченост. И покрај тоа што овој процес зема сериозен замав во последните две години пред почетокот на пандемијата, во насока на обезбедување достоинствен и квалитетен живот и социјална инклузија на лицата со попреченост, пандемијата ја стави на пауза имплементацијата на процесот, особено во однос на воспоставување и развој на услугите во заедницата.

Социјална заштита

Уредби од областа на социјалната заштита

Законот за социјалната заштита е генералниот закон во оваа област што ги уредува институционалната и вонинституционалната заштита на лицата со попреченост и паричната помош. За време на вонредната состојба, на 4 април 2020 година беше донесена Уредбата со законска сила за примена на Законот за социјалната заштита за време на вонредна состојба.[7] Оваа уредба не содржеше одредби за непречено остварување на правата на лицата со попреченост во услови на пандемија. Таа единствено ја уредуваше постапката за добивање минимална гарантирана помош за материјално необезбедени домаќинства за април и мај, 2020 година (член 2). Дополнително, беше предвиден и паричен додаток за покривање на дел од трошоците за потрошувачка на енергенси во домаќинството за април и мај, 2020 година (член 3).

Дури со измените и дополнувањата на оваа уредба изречно беа споменати лицата со попреченост и остварувањето на нивното право на паричен надоместок. Измените од 24 април 2020 година за првпат поконкретно го уредија прашањето за ова право на социјална заштита што го користат лицата со попреченост.[8] Остварувањето на правото на

7 Влада на РСМ „Службен весник на РСМ" бр. 89 од 3.4.2020 година.

8 Влада на РСМ „Службен весник на РСМ" бр. 108 од 24.4.2020 година.

надоместок заради попреченост беше продолжено за целото времетраење на вонредната состојба и два месеци по нејзиниот престанок. Продолжувањето беше предвидено за лицата со попреченост што го користат ова право врз основа на конзилијарно мислење, а контролен преглед им бил препорачан додека траеше вонредната состојба.

Анализа на податоците прибрани од терен

Според последните достапни податоци на Државниот завод за статистика, во 2019 година 30.271 полнолетни[9] лица со попреченост се регистрирани како корисници на социјална заштита. Од нив, 12.908 се жени со попреченост. Во однос на видот на попреченоста, 3.228 се лица со оштетен вид, 3.098 се лица со оштетен слух, 16.125 се лица со телесна попреченост, 4.016 се лица со пречки во менталниот развој и 3.804 се лица со комбинирана попреченост (ДЗС, 2019). Податоците од спроведеното истражување на авторките, прибрани преку интервјуа со релевантни чинители во областа на социјалната заштита и со анкетирани лица со попреченост и лица кои се грижат за нив, говорат за тешките услови во кои овие лица ја поминуваа(т) пандемијата.

Интервјуираните чинители го лоцираат проблемот во обновувањето на документите за остварување права од социјална заштита, во услови на пандемија и во услови на генерален институционален застој. Лицата со попреченост и лицата што се грижат за нив само ги потврдија податоците добиени од интервјуата со чинителите. Имено, како најчест проблем тие ја посочија потребата од постојано докажување на попреченоста преку обнова на документацијата, за да можат да користат одредени права од социјална заштита. Во оваа насока и 23,7 отсто од испитаниците во истражувањето сметаат дека поедноставување на процедурите со поднесување и обновување на документацијата значително би им го олеснило стекнувањето и/или уживањето некое право од социјална заштита.

Карактеристично е тоа што, при вакви околности, значително доаѓаат до израз негативните последици од неразвиените сервиси за поддршка. Ова особено се забележа кај лицата со попреченост што живеат сами или со повозрасни родители или старатели. Гледиштето дека институциите за социјална заштита не се пристапни и не се респонзивни преовладува кај лицата со попреченост долго пред започнување на пандемијата (Кочоска et al. 2018). Кризата само значително го засили ризикот некои од корисниците на социјални права да останат без потребните бенефиции одреден период. За ефектот на кризата врз лицата со попреченост сведочат 52,3 отсто од испитаниците кои се соочиле со тешкотии во остварување на своите права овој период. Од друга страна, 30 отсто од испитаниците наишле на пречки при добивањето услуги од социјална заштита. Од нив, 49,2 отсто посочија проблеми што произлегле од затворањето на дневните центри, 46 отсто укажаа на проблеми при остварувањето на паричната помош, а за 44,4 отсто

9 На возраст од 26 до 65 години.

од испитаниците генерално бил отежнат пристапот до услуги.

Се проценува дека од 6.400 до 9.600 лица со попреченост на возраст од 18 до 65 години немаат контакт со социјалните служби, или помеѓу 1/3 и 1/2 од вкупниот број на регистрирани лица (МТСП, 2018). Оттаму поразителен е и фактот што укажува дека само 38,6 отсто од испитаниците се обратиле некаде за помош за време на пандемијата, ако се има предвид дека повеќе од половина од вкупниот број испитаници имале тешкотии при остварувањето на своите права. 43,9 отсто од лицата кои побарале помош изјавиле дека најчесто се обраќале директно до центрите за социјална работа, а помал дел или 24,6 отсто комуницирале со граѓанските организации. Само една третина од нив, односно 36,8 отсто ја добиле бараната помош. Оттука, на ова логично се надоврзуваат 28,9 отсто од испитаните лица коишто ја потенцираат потребата од поголема професионалност на вработените, вклучително и поголема организираност и функционалност на администрацијата.

Бројни административни пречки и невоедначена примена на законските одредби од страна на надлежните институции го отежнуваат и/или оневозможуваат остварувањето на правата и користењето на социјалните услуги (Јовановска, 2020). Рестриктивното толкување и примена на и онака тесно дефинираната рамка за социјална заштита во овие услови дополнително придонесува и за зголемување на социјалниот ризик и сиромаштијата кај некои лица со попреченост. Потврда за ова се 76,1 отсто од учесниците во истражувањето кои се соочиле со зголемување на трошоците за време на кризата, а повеќе од половина од нив (55,4 отсто) сè уште не успеваат да ги надминат проблемите со трошоците. 82,5 отсто од испитаниците тешко ги поднесувале трошоците за хигиенски средства и средства за заштита од вирусот, 66,9 отсто - зголемените трошоци за лекови, 56,6 отсто - трошоците за храна, 41,6 отсто – трошоците за транспорт и 39,8 отсто - трошоците за домување.

Трошоците поврзани со транспортот ги прават видливи јазот и разликите меѓу лицата со попреченост и останатите граѓани, но и меѓу самите лица со попреченост. Непристапноста на транспортот дополнително ги зголемила трошоците за индивидуален транспорт (на пример, такси). Дотолку повеќе, организиран јавен превоз има само во поголемите градови, што значи дека изминатиов период беше особено ограничувачки за движењето на лицата со попреченост од руралните средини. Најголем дел од испитаниците што се соочиле со зголемени трошоци околу превозот, или 28,3 отсто, го посочуваат укинувањето на организираниот превоз до дневните центри како главен проблем. 18,5 отсто изјавиле дека се соочиле со тешкотии при користењето на и онака редуцираниот јавен превоз, заради ризикот од вирусот и неможноста соодветно да ги почитуваат заштитните мерки.[10]

[10] Во оваа насока, испитаниците ни посочија проблеми при користење заштитна маска, заматлување на очилата, проблеми со дишењето, неможност за читање од уста, како и проблеми кои настануваат при објаснување на потребата за носење маска на некои од лицата со попреченост.

Дополнително, сведоштвата на интервјуираните чинители говорат за голем број лица со попреченост коишто не ги исполнувале условите за парична поддршка, и покрај тоа што поради кризата останале без (или со намалени) приходи, или пак, ја изгубиле работата. Во оваа насока, особено е битно да се посочи дека државата постапила спротивно на обврските предвидени со Конвенцијата за правата на лицата со попреченост и начелата за кои се има обврзано да ги почитува. Во услови на една од најголемите здравствени и економски кризи, државата не посвети внимание на негативните влијанија на сиромаштијата врз лицата со попреченост.[11]

Заклучоци и препораки

Неможноста за користење на услугите на дневните центри беше еден од клучните проблеми за лицата со попреченост што произлезе од анализата на прибраните податоци. Иако дневните центри беа отворени во меѓувреме, нивната работа беше со ограничен капацитет, а ограничен беше и организираниот превоз до и од дневните центри. Оттука, неизбежно произлезе препораката за враќање во функција на целосните капацитети на дневните центри со донесување соодветни протоколи за нивна работа. Притоа, потребно е непречено организирање на редовниот превоз за корисниците, што за многумина се покажа дека е исклучително значајно во време на пандемија и придонесува во напорите за контролирање на ризикот од сиромаштија.

Непрофесионалноста кај некои од стручните лица вработени во центрите за социјална работа и неорганизираноста на администрацијата за обезбедување услуги од социјална заштита, се главен фактор за ограничување на уживањето на правата на лицата со попреченост на еднаква основа со другите. Затоа, од особено значење е почитување на етичките кодекси за работење и одржување високо ниво на професионалност при комуникацијата со лицата со попреченост соодветно на нивните специфични потреби и околности. Сето ова би придонело лицата со попреченост да не се чувствуваат обесхрабрени при користењето на услугите што им се достапни.

Самиот карактер на пандемијата значително го отежна прибирањето и обновувањето на документи за докажување на попреченоста, што во одредени случаи доведе до губење на правата од социјална заштита. Во оваа насока потребно е носење и/или соодветно спроведување на протоколите што ќе ги надминат проблемите со прибирање и обновување на документите за остварување права од социјалната заштита. Поедноставувањето на процедурите, како и воведувањето можност за електронско обновување и поднесување на целосната документација, значително би го олеснило користењето на правото на надоместокот заради попреченост.

Дополнително, надминувањето на предизвиците кои доведуваат до зголемување на социјалниот ризик и сиромаштија кај лицата со попреченост е можно само преку развивање на сервисите за поддршка што тие ги користат. Ова особено ќе се

[11] Конвенција за правата на лицата со попреченост. Преамбула, параграф п.

Влада на РСМ	7 април 2020	Уредба со законска сила за примена на одредбите од Законот за вработување инвалидни лица за време на вонредна состојба	„Службен весник на РСМ“ бр. 94 од 7.4.2020 година

одрази позитивно на лицата со попреченост што живеат сами или со повозрасни лица кои се грижат за нив, а кои се соочија со недостаток на соодветна поддршка во домот.

Пазар на труд

Уредби од областа на пазарот на труд

Имајќи ја предвид комплексноста и обемноста на оваа област, беа донесени 16 уредби со законска сила што регулираа различни аспекти на пазарот на трудот. На овој начин беа уредени работните односи и работничките права, државната финансиска помош и поддршка за лицата во социјален ризик и државната финансиска помош за погодените фирми со цел субвенционирање на платите и придонесите од задолжително социјално осигурување. Прашањата што беа предмет на регулирање со уредбите директно или индиректно (преку лицата кои се грижат за нив) ги засегаат лицата со попреченост. Сепак, тие беа изоставени од субвенционирањето на плати и придонеси, а не беа опфатени ни со финансиската поддршка на граѓани и вработени лица со низок доход, млади лица и здравствени работници преку издавање домашна платежна картичка.

Уредбата со законска сила за примена на одредбите од Законот за вработување инвалидни лица за време на вонредна состојба,[12] во која изречно се спомнуваат лицата со попреченост, ги определуваше и ги продолжи роковите за остварување на правата и обврските согласно Законот за вработување инвалидни лица, за времетраењето на вонредната состојба. Накратко, оваа уредба предвидуваше дека роковите престануваат да течат за времетраењето на вонредната состојба и продолжуваат по истекот на времето за кое е прогласена вонредната состојба, но само за онолку дена колку што преостанале (член 2).

Анализа на податоците прибрани од терен

Пандемијата, а особено несоодветните мерки за справување со кризата, наметнаа и бројни економски предизвици со значајни негативни ефекти на пазарот на трудот. Оттука, големиот број отпуштања работници, намалувањето и неисплаќањето на нивните плати, оставањето на работниците без здравствено осигурување за време на најголемата здравствена криза последниве години се само дел од проблемите што на пандемијата ѝ даваат карактер на работничка криза (Петковска, 2020). Само во периодот од март до јуни, 799 работници што останале без работа тоа го пријавиле во Хелсиншкиот комитет за човекови права

[12] Влада на РСМ. „Службен весник на РСМ“ бр. 94 од 7.4.2020 година.

(ibid), додека Агенцијата за вработување има регистрирано 43.086 лица што останале без работа по започнувањето на кризата во март 2020 година (АВРМ, 2021).[13]

Последните официјални податоци за лицата со попреченост и нивното учество на пазарот на трудот што ги евидентира Државниот завод за статистика, се од 2017 година. Имено, за оваа година работоспособното население броело 1.679.935 лица, од кои 56,8 отсто се активни и пријавени на пазарот на трудот, а 43 отсто се неактивни или надвор од пазарот на трудот. Од вкупно 725.723 неактивни на пазарот на трудот, 59.701 се лица со некаков вид попреченост. Од друга страна, 31.781 лице не можат да учествуваат на пазарот на трудот и покрај тоа што се работоспособни, поради тоа што се соочуваат со недостаток на сервиси за поддршка во домот. Ова значи дека тие се принудени да останат дома и да се грижат за своите роднини или блиски лица со попреченост (ДЗС, 2017).

Повеќе од половина од испитаните лица со попреченост и лица што се грижат за нив се вработени, односно 57,5 отсто, 32 отсто се невработени, додека само мал дел се корисници на пензија (7,3 отсто). Лицата со попреченост во голема мера беа опфатени со мерките за ослободување од работа како работници со хронични здравствени состојби. Значаен дел од лицата со попреченост останаа без економски надоместоци токму поради мерките за неодење на работа, па во отсуство на соодветна финансиска поддршка беа непосредно изложени на сиромаштија и без никаква социјална сигурност (ЦИКП, 2020). Една третина или 29,4 отсто од испитаниците се соочиле со тешкотии на работното место за време на пандемијата, од кои речиси половина (48,4 отсто) биле поврзани со отсуствување од работното место поради заштита од вирусот и поради грижата за друго лице во домот.

Сепак, лицата со попреченост и лицата што се грижат за нив не беа отпорни на бранот отпуштања и губење на работните места кој ги зафати работниците. Имено, едно од интервјуираните здруженија регистрирало неколку случаи каде што лицата со попреченост добиле отказ поради намален обем на работа кај работодавачите. Друг чинител пак, проблемот го лоцира во тоа што намалениот обем на работа и замената на дел од производствените активности доведува до ликвидација на заштитните друштва, каде што најчесто се вработени лицата со попреченост. Во оваа насока и Заедницата на заштитни друштва на Македонија очекува голем број заштитни друштва да бидат ликвидирани за време на пандемијата, што де факто би ги оставило без работа лицата со попреченост. Лицата со попреченост во руралните средини се соочија и со потенцијален недостаток на работна ангажираност. Имено, лицата

[13] Агенцијата за вработување дури во јуни почна да води разделена статистика за прилив на лица што се стекнале со статус на невработени лица, за кои одјавата од задолжително социјално осигурување е регистрирана во периодот по 11.3.2020 година. Овде е претставен вкупниот број невработени лица, почнувајќи од март 2021 година. Бројот на невработени лица за март, април и мај, за кои АВРМ не водела разделена статистика во однос на кризата, изнесува 21 838 лица.

што се времено ангажирани како сезонски работници стравуваат дека ќе немаат доволно работа поради намаленото производство и извозот на производите надвор од државата.

Заклучоци и препораки

Долго пред пандемијата лицата со попреченост се соочуваа со ограничен влез на пазарот на трудот, но кризата значително го зголеми и продлабочи овој ризик, вклучително и ризикот од губење на работното место. Структуралните недостатоци сè уште се забележуваат на пазарот на трудот, што оневозможуваат потенцијален раст и развој. Ова го забележува и Европската комисија и нагласува дека жените, младите, лицата со попреченост и нискоквалификуваните лица во нашата држава се најизложени на невработеност (Европска комисија, 2021).

Најголем дел од испитаниците се соочиле со тешкотии при работењето што произлегуваат од отсуство од работа поради грижа за лице со попреченост во домот, а загрижувачка е состојбата и со лицата со попреченост во руралните средини, кои се оставени без никаква поддршка за целото времетраење на пандемијата. Оттука, една од препораките кои произлегоа во оваа насока повторно се однесува на потребата од враќање во функција на целосните капацитети на дневните центри, вклучувајќи го и организираниот транспорт на корисниците, како и предвидување на соодветни протоколи за функционирање на градинките и целодневниот престој во услови на повторни рестрикции, со цел да се намали ризикот од губење на работните места на лицата кои се грижат за лица со попреченост. Воедно, она што е потребно е во процесот на креирањето на нови мерки да се размислува во насока на ублажување на последиците што допрва нè очекуваат, имајќи предвид дека пандемијата е сè уште присутна и последиците од пандемијата ќе ги чувствуваме и во наредниот период.

РЕФЕРЕНЦИ:

Агенција за вработување на Република Северна Македонија. (2021). Преглед на податоци за прилив и одлив на невработени лица. Достапно на: https://av.gov.mk/pregled-na-podatoci-za-priliv-i-odliv-na-nevraboteni-lica.nspx

Државен завод за статистика. (2017). Анкета за работната сила, 2017, Статистички преглед 2.4.18.03. Достапна на: http://www.stat.gov.mk/Publikacii/2.4.18.03.pdf

Државен завод за статистика. (2021). Социјална заштита на деца, млади и возрасни лица, 2019, Статистички преглед 2.4.21.01/914. Достапно на: https://www.stat.gov.mk/publikacii/2021/2.4.21.01%20914.pdf?fbclid=IwAR07zOYdhh27lZE7QL39tVMyaZDlDETgxl3A7b8ES7_evaDHeYrjJxu93b4

Јадровски, И., Чаловска-Димовска, Н. и Јовановска Кануркова, Ј. (2018) Извештај за обезбедена правна помош. Скопје: Хелсиншки комитет човекови права. https://mhc.org.mk/wp-content/uploads/2019/05/IZVESTAJ_ZA_PRAVNA_POMOS.pdf

Јовановска, Б. (2020). Правно зајакнување во заедницата во процесот на деинституционализација: извештај. Скопје: Хелсиншки комитет човекови права. https://mhc.org.mk/wp-content/uploads/2020/10/finalen-izveshta%D1%98-uniczef-mk.pdf

Кочоска, Е., Шаврески, З., Јованова, В. и Лазовски, В. (2017). Анализа на состојбата на лицата со физичка попреченост во Република Македонија. Скопје: Хелсиншки комитет човекови права. Достапно на: https://mhc.org.mk/wp-content/uploads/2019/05/

Кочоска, Е. и Климоска, Ј. (2018). *"Terra Incognita" - демистификација на правата на лицата со хендикеп во Република Македонија со осврт на правото на социјална заштита.* Скопје: Полио Плус. Достапно на http://polioplus.org.mk/margina/dokumenti/terra-incognita-mk.pdf

Министерство за труд и социјална политика. (2018). Национална стратегија за деинституционализација во Република Македонија 2018 – 2027 „Тимјаник". Достапно на https://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/strategii/Strategii%202018/Strategija_deinstitucionalizacija_Timjanik_2018-2027.pdf

Петковска, Н. (2020). Преглед на владините мерки за превенција и заштита од коронавирусот и нивното влијание врз работничките права. Скопје: Хелсиншки комитет за човекови права.

Хелсиншки комитет за човекови права. (2018). Инфографик за физичка попреченост. Достапно на: https://mhc.org.mk/wp-content/uploads/2019/05/INFOGRAFIK_fizicka_poprecenost_04-01__3_.pdf.

Центар за истражување и креирање политики (2020). КОВИД-*19 и родот (второ издание)*. Достапно на: http://www.crpm.org.mk/wp-content/

Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2018). *Concluding observations on the initial report of the former Yugoslav Republic of Macedonia*.

Europan Commission. (2021) *North Macedonia 2021 Report.* Достапно на: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/north-macedonia-report-2021_en

United Nations. (2020). *COVID-19 and Human Rights - We are all in this together.* Достапно на: https://www.un.org/development/desa/disabilities/wp-content/uploads/sites/15/2020/04/un_policy_brief_on_human_rights_and_covid_23_april_2020.pdf

World Health Organization. (2020). *Disability considerations during the COVID-19 outbreak.* Достапно на: https://www.who.int/publications-detail/disability-considerations-during-the-covid-19-outbreak

УДК: 364.694-787.4:[616.98:578.834}-036.31(497.7)
DOI: https://doi.org/10.37509/socpol2117169j

Bojana Jovanovska, Natasha Petkovska
Helsinki Committee for Human Rights, Skopje

THE COVID-19 PANDEMIC THROUGH THE PRISM OF THE RIGHTS OF PEOPLE WITH DISABILITIES AND THE OBLIGATIONS OF THE COUNTRY IN THE FIELD OF SOCIAL PROTECTION AND LABOUR MARKET

Abstract

The crisis caused by the coronavirus pandemic managed to intensify and in a very short time it brought to the surface the problems the marginalized citizens faced with in the society, which include people with disabilities, as well as their caregivers. Taking into consideration the continuing marginalization of people with disabilities in North Macedonia, with the support of the Westminster Foundation for Democracy, the authors of this paper conducted a brief survey on the Impact of the Covid-19 Crisis on People with Disabilities in North Macedonia[1], published in May, 2021. The survey covered a period of one year, i.e., from the beginning of the pandemic with the declaration of the state of emergency. This paper is based on the conducted survey, and the aim is to present the situation that people with disabilities and their caregivers experienced as a result of the measures and policies that were adopted during the pandemic, and resulting from the pandemic itself, with a special focus on the situation in the field of social protection and the labour market. The challenges faced by people with disabilities that existed long before the pandemic, such as increasingly present stereotypes and prejudices, inaccessible infrastructure, discriminatory practices in the education system and the labour market, but also non-accountable institutions, were significantly emphasized as a result of the inadequate coping with the pandemic caused by Covid-19. This only confirmed the unfavourable position of people with disabilities, but also of their caregivers, in terms of opportunities to ensure a quality life. The challenges faced by people with disabilities in terms of access to social protection and their inclusion in the labour market were particularly difficult, considering that the restrictive measures for prevention and protection from Covid-19 were not in line with the needs, i.e., the possibilities of people with disabilities.

1 The survey is available at: https://mhc.org.mk/publicationsanalyzes/vlijanieto-na-kovid-19-krizata-vrz-licata-so-poprechenost-vo-severna-makedonija/.

Key words: people with disabilities, social protection, labour market; Covid-19;

INTRODUCTION

Although the pandemic caused by Covid-19[2] affected everyone, the measures for coping with the pandemic and the consequences caused by their (in) appropriateness, differently and unequally reflected on different categories of citizens. Hence, the coronavirus crisis has only intensified and brought to the surface the problems that people with disabilities, their parents and caregivers face on a daily basis.

Some of the challenges for people with disabilities, which existed long before the pandemic, refer to the increasingly present stereotypes and prejudices in our society, the inaccessible infrastructure, the discriminatory practices in the education system and the labour market, but also the non-accountable institutions.

One indicator of the obstacles in the daily functioning of people with disabilities before the pandemic, is the data that they belong to the groups of citizens whose rights are often violated and who face discrimination. The mentioned challenges for people with disabilities were significantly emphasized by the inadequate coping with the Covid-19 pandemic.

Hence, considering the continuing marginalization of people with disabilities in this country, with the support of the Westminster Foundation for Democracy, in early 2021 the authors conducted a brief survey on the impact of the pandemic crisis on people with disabilities and their caregivers,[3] from the onset of the pandemic, i.e., from the Declaration of the State of Emergency. In order to mitigate the negative implications caused by the coronavirus pandemic on the daily functioning of people with disabilities, the analysis aimed to create a better picture of the situation that people with disabilities are their caregivers experienced, but also to provide specific guidelines and recommendations that will help in the further creation of appropriate measures and policies that directly and indirectly affect people with disabilities.

The research focused on several areas that were identified as the most important factors for the well-being of people with disabilities, as follows: involvement in the processes of creating measures, access to information, healthcare, social protection, education, work and employment, costs, accessibility, transport and mobility. Hence, this paper is based on the conducted survey, and the goal is to show the impact of the pandemic on people with disabilities

[2] The disease caused by the coronavirus SARS-COV-2.

[3] Caregivers of persons with disabilities include parents, guardians, carers, personal assistants of children and persons with disabilities.

and their caregivers, with a special focus on the situation in the field of social protection and labour market. Part of the results of the conducted research will be presented here, which refer to these two areas, which the authors found by applying several methods for primary and secondary data collection. Namely, in order to master the subject of research, the existing literature, international standards and the national legal framework relevant for the protection of people with disabilities were analyzed, with a special focus on the regulations with legal force that were adopted during the state of emergency; the data obtained from the conducted questionnaires with relevant stakeholders were analyzed, including institutions, organizations of people with disabilities and organizations for people with disabilities and international organizations;[4] the survey questionnaires conducted with people with disabilities and caregivers of people with disabilities were analyzed;[5] and a verification meeting was held on the initial conclusions and recommendations from the conducted research.[6]

One of the main conclusions of the authors is the reaffirmation of the marginalized position of people with disabilities and their caregivers, which was particularly expressed during the pandemic. The research only confirmed the unfavorable position of people with disabilities, but also of their caregivers, in terms of opportunities for providing quality life and daily functioning without barriers of different nature. The challenges faced by people with disabilities in terms of access to social protection and their inclusion in the labour market were particularly difficult, given that the restrictive measures for prevention and protection from Covid-19 were not in line with the needs, i.e., the possibilities of people with disabilities.

People with disabilities and the pandemic

Although some progress has been made regarding the improvement of the legislation in North Macedonia, in order to harmonize it with the international regulations, including the European legislation, the laws, bylaws and policies related to people with disabilities still have not been sufficiently harmonized

4 The answer to the questionnaire intended for state institutions was submitted only by the Ministry of Education and Science, while the questionnaire intended for organizations and other stakeholders was answered by five domestic citizens' associations, one international organization and two organizational units at the Faculty of Philosophy within Ss. Cyril and Methodius University in Skopje.

5 A random sample was used, i.e., a suitable sample. The questionnaire was available online and by phone, and was completed by a total of 218 respondents, of which 59 persons with disabilities and 159 caregivers of persons with disabilities.

6 The verification meeting was held on March 3, 2021 in the form of a round table intended for organizations, but also for individuals working in the field of persons with disabilities and caregivers of persons with disabilities. The round table was held online through the ZOOM platform and a total of 17 participants took part.

with the Convention on the Rights of People with Disabilities, as suggested by the recommendations of the Committee on the Rights of People with Disabilities (2018). This year's report of the European Commission on the progress of North Macedonia once again confirmed that the progress that has been achieved in terms of the rights of people with disabilities in the country is insignificant (European Commission, 2021). According to the report, people with disabilities, who were one of the most vulnerable and affected groups of citizens during the Covid-19 pandemic, still face significant direct and indirect discrimination, primarily due to inaccessible infrastructure, lack of information and services, discriminatory attitudes in the society and social exclusion. The lack of comprehensive statistics on people with disabilities further complicates the process of creating appropriate policies and measures that will respond to the specific needs of this category of citizens.

The warnings of the negative effects on the well-being of vulnerable categories of citizens, including people with disabilities, which may be a consequence of the Covid-19 virus, were addressed at the very beginning of the pandemic. Thus, the World Health Organization suggested the increased risk of infection with the virus in people with disabilities, primarily as a result of the existing barriers to the implementation of basic hygiene measures, difficulties in maintaining distance due to the need for additional support or living in an institution, the need for physical contact as a way of receiving information from the environment, and previous health problems (WHO, 2020). The situation that people with disabilities faced as a direct result of the pandemic is only an indicator of the already existing weaknesses of the public service system and the unequal access to these services for specific vulnerable categories (UN, 2020).

The people with disabilities in this country are generally insufficiently involved in the policy-making processes, which was especially evident during the pandemic. The data from the research conducted by the authors confirmed that neither people with disabilities, nor civil society organizations operating in this field, were involved in the adoption of measures and policies for protection and coping with the consequences of the virus, therefore they were not in line with their specific needs, as well as the needs of their caregivers. This is supported by the fact that out of a total of 250 regulations with legal force that were adopted during the state of emergency, only two regulations explicitly mention people with disabilities. In addition, only after reactions and requests were submitted by the associations, changes to the measures were made, however after their previous adoption by the Government.

The measures introduced by the Government for the prevention and protection from the Covid-19 virus caused difficulties in the performance

of daily works for most people with disabilities and their caregivers. Many of these difficulties referred to limited socialization and limited movement as a result of movement restrictions, including the introduction of curfew. For some people with disabilities, the adherence to the measures of protection against the virus, such as maintaining physical distance, wearing a mask, and avoiding grouping, created a serious problem for their daily functioning, considering that some people, for example, cannot wear a mask due to respiratory problems, they have to move with a companion, etc.

People with disabilities and their caregivers face discrimination and violations of their rights on a daily basis. According to the data from the *Report on provided legal aid* by the Helsinki Committee for Human Rights for the period August 2016 January - 2018, people with disabilities include some of the groups of citizens whose rights are violated and most frequently face discrimination (Jadrovski et al, 2018). One of the most common problems that people with disabilities and their caregivers encounter is the inaccessible infrastructure, starting from the institutions themselves, as well as the streets, sidewalks, parking lots and public buildings. Inaccessibility is still a serious problem, even in case when the person moves with a companion (Jovanovska, 2020). Thus, even during the pandemic, people with disabilities and their caregivers reported that they faced difficulties in exercising their rights during the pandemic, whereby very few people requested assistance, usually in social welfare centers, and a small portion requested assistance from civil society organizations. Only a small part of the people received the requested assistance, i.e., exercised the requested rights.

The limited or hindered access to institutions that people with disabilities face on a daily basis was significantly expressed during the pandemic, primarily as a result of the reduced functioning of the institutions and the limited transportation during this period. Some of the people were not able to use public transport because they were unable to wear a mask and fully comply with the measures for protection against the virus. Only a small number of the institutions are fully accessible to people with disabilities, and this also refers to the accessibility of their information.

Since the beginning of the pandemic, certain adjustments have been made regarding the provision of specific health services, primarily related to the extension of the validity of the required documentation to exercise a right to health care. However, a large number of the respondents included in this study still encountered difficulties in obtaining health services and healthcare, including the inaccessibility of testing centers. In addition to the dissatisfaction of people with disabilities and their caregivers regarding the professionalism of health professionals, they also had to deal with

crowds and queues at health facilities and pharmacies, which further exposed them to risk of contracting the virus.

The pandemic inevitably affected the financial situation of people with disabilities, while significantly increasing the costs related to health prevention, intended for hygiene products and medicines. The people with disabilities faced additional problems when they had to purchase medicines that are not included in the positive list of medicines of the Health Insurance Fund, same as the people who previously procured the necessary therapy abroad, so with the closing of the borders and the movement restrictions, they were no longer able to provide their therapy.

The impact of the pandemic did not spare the process of deinstitutionalization of the institutions for people with disabilities. Although this process has gained momentum in the last two years before the commencement of the pandemic, aimed at ensuring a dignified and quality life and social inclusion of people with disabilities, the pandemic has put a halt to the implementation of the process, especially in terms of establishing and development of community services.

Social protection

Regulations in the field of social protection

The Law on Social Protection is the general law in this field that regulates the institutional and non-institutional protection of people with disabilities and the financial assistance. During the state of emergency, on April 4, 2020, the *Regulation with legal force for the application of the Law on Social Protection during the state of emergency* was adopted.[7] This Regulation did not contain provisions for the smooth exercise of the rights of people with disabilities in pandemic conditions. It only regulated the procedure for obtaining the minimum guaranteed assistance for households without material protection for April and May, 2020 (Article 2). In addition, a monetary supplement was provided to cover part of the costs for household energy consumption for April and May, 2020 (Article 3).

Even with the amendments to this Regulation, the people with disabilities and the exercise of their right to monetary compensation were explicitly mentioned. The amendments of April 24, 2020 for the first time more specifically regulated the issue of this right to social protection used by people with disabilities.[8] The exercise of the right to disability compensation was extended for the entire duration of the state of emergency and two months after its termination. The extension was intended for people with disabilities who exercise this right based on a council

[7] Government of the Republic of North Macedonia "Official Gazette of the Republic of North Macedonia" no. 89 dated 3.4.2020

[8] Government of the Republic of North Macedonia "Official Gazette of the Republic of North Macedonia" no. 108 dated 24.4.2020

opinion, and a check-up examination was recommended during the state of emergency.

for exercising social protection rights, in pandemic conditions and in conditions of general institutional stagnation. People

Government of the Republic of North Macedonia	3 April 2020	*Regulation with legal force for application of the Law on Social Protection during a state of emergency*	"Official Gazette of the Republic of North Macedonia" no.89 dated 03.04.2020
Government of the Republic of North Macedonia	24 April 2020	*The regulation with legal force for amending the Regulation with legal force for application of the Law on Social Protection during a state of emergency*	"Official Gazette of the Republic of North Macedonia" no.108 dated 24.04.2020

Analysis of the field data

According to the latest available data from the State Statistical Office, in 2019, 30.271 adults[9] with a disability are registered as social protection beneficiaries. This number includes 12.908 women with a disability. In regard to the type of disability, 3.228 are people with impaired vision, 3.098 are people with impaired hearing, 16.125 are people with physical disabilities, 4.016 are people with mental disabilities and 3.804 are people with combined disabilities (State Statistical Office, 2019). The data from the conducted research of the authors, collected through interviews with relevant stakeholders in the field of social protection and with respondents with disabilities and their caregivers, are an indicator of the difficult situation that these people go through during the pandemic.

The interviewed stakeholders locate the problem in the renewal of the documents with disabilities and their caregivers only confirmed the data obtained from the interviews with the stakeholders. Namely, as the most common problem, they indicated the need to constantly prove the disability by updating the documentation, so that they can use certain social protection rights. In this regard, 23.7 percent of the respondents in the survey believe that the simplification of the procedures by submitting and renewing the documentation, would significantly facilitate their acquisition and/or the enjoyment of a right to social protection.

A typical occurrence in such circumstances is the expression of the negative consequences of underdeveloped support services. This has been particularly observable in people with disabilities who live alone or with elderly parents or guardians. The view that social protection institutions are inaccessible and non-responsive had prevailed among people with disabilities long before the onset of the pandemic

[9] At 26 to 65 years of age.

(Kochoska et al. 2018). The crisis has only significantly increased the risk that some of the beneficiaries of social rights will lose the necessary benefits for a certain period of time. The effect of the crisis on people with disabilities is evidenced by 52.3 percent of the respondents who have faced difficulties in exercising their rights during this period. On the other hand, 30% of the respondents encountered obstacles when receiving social protection services. Of these, 49.2 percent indicated problems arising from the closure of day care centers, 46 percent indicated problems in obtaining financial assistance, and 44.4 percent of the respondents generally experienced difficulty when accessing services.

It is estimated that approximately 6.400 to 9.600 people with disabilities from 18 to 65 years of age do not have contact with social services, or between 1/3 and 1/2 of the total number of registered people (MLSP, 2018). Hence, the fact that only 38.6 percent of the respondents requested assistance during the pandemic, is a defeating fact, considering that more than half of the total number of respondents had difficulties in exercising their rights. Moreover, 43.9 percent of the people who requested help said that they mostly addressed directly to the centers for social work, and a smaller part or 24.6 percent communicated with civil society organizations. Only one third of them, i.e., 36.8 percent received the requested assistance. Hence, 28.9 percent of the respondents logically follow this, emphasizing the need for greater professionalism of the employees, including greater organization and functionality of the administration.

The numerous administrative obstacles and the unharmonized application of the legal provisions by the competent institutions hinder/make impossible the exercise of the rights and use of social services (Jovanovska, 2020). The restrictive interpretation and application of the already narrowly defined framework for social protection in these conditions additionally contributes to the increase of social risk and poverty in some people with disabilities. The confirmation thereof are 76.1 percent of the survey participants who faced rising costs during the crisis, and more than half of them (55.4 percent) still fail to overcome cost problems. 82.5 percent of the respondents found it difficult to bear the cost for hygiene and virus protection, 66.9 percent - increased costs for drugs, 56.6 percent - the cost of food, 41.6 percent - the cost of transport, and 39, 8 percent - the cost of housing.

Transport-related costs make visible the gap and the differences between people with disabilities and the other citizens, but also between people with disabilities themselves. The inaccessibility of transport has further increased the cost of individual transport (for example, taxi). Moreover, organized public transport is available only in larger cities, which means that the past period has been particularly restrictive for the movement of people

with disabilities from the rural areas. Most of the respondents who faced it increased costs for transportation, or 28.3 percent, point out that the abolition of organized transportation to day care centers is the major problem. In addition, 18.5 percent stated they faced difficulties while using the already reduced public transport, due to the risk of the virus and the impossibility to properly comply with the safeguards.[10]

Moreover, the testimonies of the interviewed stakeholders show of a large number of people with disabilities who did not meet the requirements for financial support, despite the fact that due to the crisis they lost their income (or their income has reduced), or they lost their jobs. In this regard, it is especially important to point out that the country acted contrary to the obligations stipulated with the Convention on the Rights of People with Disabilities and the principles that the country is bound to respect. In conditions of one of the biggest health and economic crises, the state did not pay attention to the negative impacts of poverty on people with disabilities.[11]

Conclusions and recommendations

The impossibility to use the services of day care centers was one of the key problems for people with disabilities which arose from the analysis of the collected data. Although the day care centers were open in the meantime, they operated with a limited capacity, and the organized transportation to and from the day care centers was limited. Hence, the recommendation to enable day care centers to operate with full capacities inevitably arose by adopting appropriate protocols for their operation. Thereby, unobstructed organization of regular transportation for the users is necessary, which for many has proved to be extremely important in times of a pandemic, and it contributes to the efforts to control the risk of poverty.

The lack of professionalism of some of the professionals employed in the centers for social work and the lack of organization of the administration for the provision of social protection services are the main factor for limiting the enjoyment of the rights of people with disabilities on an equal basis with others. Therefore, it is particularly important to comply with the codes of ethics for working and maintaining a high level of professionalism in communicating with people with disabilities in accordance with their specific needs and circumstances. All of this would prevent people with disabilities from feeling discouraged when using the available services.

The very nature of the pandemic has significantly encumbered the collection and renewal of documents to prove the disability, which in some cases has led

10 In this regard, the respondents pointed out problems when using a protective mask, blurring of glasses, breathing problems, inability to lip-read, as well as problems that occur when explaining the need to wear a mask to some people with disabilities.

11 Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Preamble, paragraph p.

Government of the Republic of North Macedonia	April 7, 2020	*Regulation with legal force for application of the provisions of the Law on Employment of Disabled People During a State of Emergency*	"Official Gazette of the Republic of North Macedonia" no. 94 dated 7.4.2020

to the loss of social protection rights. In this regard, it is necessary to adopt and/or properly implement the protocols that will help to overcome the problems with the collection and renewal of the documents for exercising social protection rights. The simplification of the procedures, as well as the introduction of the possibility for electronic renewal and submission of the complete documentation, would significantly facilitate the use of the right to disability compensation.

Furthermore, the challenges that lead to increased social risk and poverty among people with disabilities can be overcome only by developing the support services they use. This will have a particularly positive effect on people with disabilities who live alone or with older people who take care of them, and who have faced a lack of appropriate support in their home.

The labour markets

Regulations in the field of the labour market

Having in mind the complexity and scope of this field, 16 regulations with legal force were adopted, which regulated various aspects of the labor market. In this way, labor relations and labor rights were regulated, as well as state financial assistance and support for people at social risk and state financial assistance for the affected companies in order to subsidize salaries and compulsory social insurance contributions. The issues that were regulated with the regulations/ decrees directly or indirectly (through their caregivers) affect the people with disabilities. Still, they were excluded from the measure of subsidizing salaries and contributions, and also, they were not covered by the financial support of citizens and low-income employees, young people and health professionals by issuing a domestic payment card.

The regulation with legal force for application of the provisions of the Law on Employment of Disabled People During a State of Emergency,[12] which explicitly mentions people with disabilities, set out and extended the deadlines for exercising the rights and obligations under the Law on Employment of Disabled People, for the duration of the state of emergency. Briefly, this Regulation provided that the deadlines cease to run for the duration of the state of emergency and continue after the expiration of the time for which the

12 Government of the Republic of North Macedonia "Official Gazette of the Republic of North Macedonia" no. 94 dated 7.4.2020

state of emergency has been declared, but only for the remaining days (Article 2).

Analysis of the field data

The pandemic, and especially the inadequate measures to cope with the crisis, have imposed a number of economic challenges with significant negative effects on the labor market. Hence, the large number of layoffs, the reduction and non-payment of their salaries, the absence of health insurance for workers during the greatest health crisis in recent years, are just some of the problems that give the pandemic the character of a labour crisis (Petkovska, 2020). In the period from March to June alone, 799 workers who lost their jobs reported this to the Helsinki Committee for Human Rights (ibid), while the Employment Agency registered 43.086 people who lost their jobs since the commencement of the crisis in March 2020 (ESA, 2021).[13]

The latest official data on people with disabilities and their participation in the labour market recorded by the State Statistical Office were recorded in 2017. Namely, this year, the working age population included 1.679.935 people, of which 56.8 percent are active and registered on the labour market, and 43 percent are inactive or out of the labour market. Of a total of 725.723 inactive participants on the labour market, 59.701 are people with some form of disability. On the other hand, 31.781 people cannot participate in the labour market despite being able to work, due to lack of home support services. This means that they are forced to stay at home and take care of their relatives or close people with disabilities (State Statistical Office, 2017).

More than half of the surveyed people with disabilities and their caregivers are employed, that is, 57.5 percent, 32 percent are unemployed, while only a small portion includes pension beneficiaries (7.3 percent). People with disabilities were largely covered by layoffs as workers with chronic health conditions. A significant part of the people with disabilities were left without economic benefits precisely because of the measures not to go to work, so in the absence of adequate financial support they were directly exposed to poverty and lack of any social security (Center for Research and Policy Making, 2020). One-third or 29.4 percent of the respondents experienced workplace difficulties during the pandemic, and almost half of them (48.4 per cent) were related to absence from work as a way to protect from the virus and care for another person at home.

[13] The Employment Service Agency as late as in June started to keep separate statistics on the inflow of persons who have acquired the status of unemployed persons, for whom the withdrawal from compulsory social insurance was registered in the period after 11.3.2020. The total number of unemployed persons, starting from March 2021, is presented here. The number of unemployed persons for March, April and May, for which Employment Service Agency did not keep separate statistics in regard to the crisis, is 21.838 persons.

However, the people with disabilities and their caregivers were not immune to the wave of layoffs and job losses that directly affected workers. Namely, one of the interviewed associations registered several cases where people with disabilities were fired due to reduced workload with their employers. Another actor notes that the problem originates from the fact that the reduced workload and the replacement of part of the production activities leads to the liquidation of the protection companies, where people with disabilities are usually employed. In this regard, the Association of Protection Companies of Macedonia expects a large number of protection companies to be liquidated during the pandemic, which would de facto leave people with disabilities jobless. People with disabilities in rural areas also faced a potential lack of work engagement. Namely, the people who are temporarily engaged as seasonal workers fear that they will not have enough work due to the reduced production and export of products abroad.

Conclusions and recommendations

Long before the pandemic, people with disabilities faced limited entry into the labour market, however the crisis significantly increased and deepened this risk, including the risk of losing their jobs. Structural shortcomings are still observable in the labour market, which hinder potential growth and development. This is also observed by the European Commission and it points out that women, youth, people with disabilities and low-skilled people in our country are most exposed to unemployment (European Commission, 2021).

Most of the respondents faced work difficulties arising from absence from work due to care for a person with a disability at home, and the situation of people with disabilities in rural areas is also concerning, who are left without any support for the entire duration of the pandemic. Hence, one of the recommendations that emerged in this regard again refers to the need to enable day care centers to operate with full capacities, including organized transport of users, as well as the provision of appropriate protocols for the operation of kindergardens and day care in conditions of repeated restrictions, in order to reduce the risk of losing the jobs of caregivers of people with disabilities. At the same time, what is necessary in the process of creating new measures is to focus on the mitigation of the consequences that we are yet to face, given that the pandemic is still present and we will feel the consequences of the pandemic in the future as well.

REFERENCES:

Employment Agency of the Republic of North Macedonia. (2021). *Overview of data on inflow and outflow of unemployed persons.* Available at: https://av.gov.mk/pregled-na-podatoci-za-priliv-i-odliv-na-nevraboteni-lica.nspx

State Statistical Office. (2017). *Labor Force Survey, 2017, Statistical Review 2.4.18.03.* Available at: http://www.stat.gov.mk/Publikacii/2.4.18.03.pdf

State Statistical Office. (2021). *Social protection of children, youth and adults*, 2019, *Statistical Review* 2.4.21.01/914. Available at:https://www.stat.gov.mk/publikacii/2021/2.4.21.01%20914.pdf?fbclid=IwAR07zOYdhh27lZE7QL39tVMyaZDlDETgxl3A7b8ES7_evaDHeYrjJxu93b4

Jadrovski, I., Chalovska Dimovska, N. and Jovanovska Kanurkova, J. (2018) *Report on Provided Legal Aid*. Skopje: Helsinki Committee for Human Rights. https://mhc.org.mk/wp-content/uploads/2019/05/IZVESTAJ_ZA_PRAVNA_POMOS.pdf

Jovanovska, B. (2020). *Legal empowerment in the community in the deinstitutionalization process.* Skopje: Helsinki Committee for Human Rights. https://mhc.org.mk/wp-content/uploads/2020/10/finalen-izveshta%D1%98-uniczef-mk.pdf

Kochoska, E., Shavreski, Z., Jovanova, V. and Lazovski, V. (2017). *Analysis of the situation of persons with physical disabilities in the Republic of Macedonia.* Skopje: Helsinki Committee for Human Rights. Available at: https://mhc.org.mk/wp-content/uploads/2019/05/

Kochoska, E. and Klimoska, J. (2018). *"Terra Incognita" - demystification of the rights of persons with disabilities in the Republic of Macedonia with reference to the right to social protection.* Skopje: Polio Plus. Available at: http://polioplus.org.mk/margina/dokumenti/terra-incognita-mk.pdf

Ministry of Labor and Social Policy. (2018). *National Strategy for Deinstitutionalization in the Republic of Macedonia 2018 – 2027 "Timjanik"*. Available at: https://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/strategii/Strategii%202018/Strategija_deinstitucionalizacija_Timjanik_2018-2027.pdf

Petkovska, N. (2020). *Overview of government measures for prevention and protection against the coronavirus and their impact on labor rights.* Skopje: Helsinki Committee for Human Rights.

Helsinki Committee for Human Rights. (2018). *Physical Disability Infographic.* Available at: https://mhc.org.mk/wp-content/uploads/2019/05/INFOGRAFIK_fizicka_poprecenost_04-01__3_.pdf.

Center for Research and Policy Making (2020). *Covid 19 and the gender (second edition).* Available at: http://www.crpm.org.mk/wp-content/

Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2018). *Concluding observations on the initial report of the former Yugoslav Republic of Macedonia*.

Europan Commission. (2021) *North Macedonia 2021 Report.* Available at: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/north-macedonia-report-2021_en

United Nations. (2020). *COVID-19 and Human Rights - We are all in this together.* Available at: https://www.un.org/development/desa/disabilities/wpcontent/uploads/sites/15/2020/04/un_policy_brief_on_human_rights_and_covid_23_april_2020.pdf

World Health Organization. (2020). *Disability considerations during the COVID-19 outbreak*. Available at: https://www.who.int/publications-detail/disability-considerations-during-the-covid-19-outbreak